

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Multiculturalism and multicultural citizenship : public views on national belonging, equality and cultural distinctiveness in the Netherlands

Boog, I.

Citation

Boog, I. (2014, October 1). *Multiculturalism and multicultural citizenship : public views on national belonging, equality and cultural distinctiveness in the Netherlands*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/28976>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/28976>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/28976> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Boog, Igor

Title: Multiculturalism and multicultural citizenship. Public views on national belonging, equality and cultural distinctiveness in the Netherlands

Issue Date: 2014-10-01

Samenvatting

Titel van dit proefschrift: Multiculturalisme en multicultureel burgerschap: Publieke opvattingen over nationaal toebehoren, gelijkheid en culturele eigenheid in Nederland

De sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog groeiende etnische en culturele diversiteit in westerse samenlevingen heeft aanleiding gegeven tot discussies over sociale ongelijkheid van burgers met verschillende etnische achtergronden, en over de culturele en etnische identiteit van immigranten. In de laatste twee decennia hebben deze discussies steeds vaker specifiek betrekking op normen, waarden en praktijken van islamitische immigranten in Nederland en andere Europese landen.

De debatten over deze kwesties hebben onder meer geleid tot wetenschappelijke studies over of en in hoeverre de (beleids-)reacties van westerse samenlevingen op immigratie en de daaruit voortvloeiende diversiteit kunnen worden gekarakteriseerd als 'multicultureel', een adjectief dat aanduidt dat de culturele eigenheid van de immigranten in de samenleving wordt erkend. Deze erkenning, ook wel multiculturalisme genoemd, heeft drie centrale aspecten, die nauw verwant zijn aan fundamentele debatten over burgerschap en door Shadid (2009) worden aangeduid als de centrale dimensies van multicultureel burgerschap. De eerste dimensie betreft de erkenning dat burgers met verschillende etnische en culturele achtergronden behoren tot de nationale groep. De tweede dimensie betreft sociale gelijkheid, niet alleen op grond van geslacht en seksuele geaardheid, maar ook op grond van etnische afkomst en religieuze overtuiging. De derde dimensie is het meest definiërende aspect van multiculturalisme: de erkenning van de culturele eigenheid van de verschillende groepen in de samenleving. Voorstanders van multiculturalisme beschouwen deze erkenning als een voorwaarde voor het bereiken van sociale gelijkheid.

Vele wetenschappelijke studies over deze dimensies richten zich echter op regelgeving, beleid en het politieke discours van de bestudeerde samenlevingen.

Studies van *publieke* opvattingen over het nationale toebehoren van (nieuwe) burgers met verschillende etnische en culturele achtergronden zijn daarentegen zeldzaam. Ook is er weinig empirisch onderzoek naar de relatie tussen enerzijds de etnische identiteit en de meervoudige nationaliteit van (sommige) immigranten en anderzijds hun loyaliteit aan de natiestaat, een specifiek aspect van de erkenning van het nationale behoren, dat met name in de laatste twee decennia veel aandacht heeft gekregen.

Het doel van deze studie is dan ook het verkennen van opvattingen van Nederlandse burgers over de drie genoemde dimensies van multicultureel burgerschap, met inbegrip van loyaliteit aan de natiestaat. De hoop is dat dit onderzoek daarmee kan bijdragen aan het begrip van hoe de sociale constructie van het nationale behoren is gerelateerd aan opvattingen over specifieke aspecten van culturele diversiteit, waaronder sociale gelijkheid, vooroordelen en culturele eigenheid. Daarmee is deze studie ook een verkenning van de vraag of de drie dimensies van multicultureel burgerschap inderdaad empirisch zijn te onderscheiden, zoals getheoretiseerd door Shadid (2009) (zie **hoofdstuk 1**).

Het verkennende karakter en de brede vraagstelling van dit onderzoek hebben geleid tot de keuze van een *mixed-method* opzet, zoals toegelicht in **hoofdstuk 2**. Deze opzet omvatte een survey (n = 710, uitgevoerd in november 2012) en semigestructureerde diepte-interviews (n = 66, uitgevoerd in de periode maart-augustus 2013), waarin zowel autochtone Nederlanders en eerste- en tweedegeneratie allochtonen – allen met de Nederlandse nationaliteit – zijn geïnterviewd. De meeste geïnterviewde immigranten zijn van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse of Antilliaanse afkomst, en behoren als zodanig tot de vier grootste niet-westerse allochtone groepen in Nederland (n = 202 in de enquête en n = 25 in de diepte-interviews). Naast deze groepen en autochtone Nederlanders (n = 468), omvatte de enquête een kleine groep westerse allochtonen en (n = 33).

In **hoofdstukken 3 en 4** worden publieke opvattingen over de eerste dimensie van multicultureel burgerschap verkend: de erkenning dat burgers met verschillende etnische en culturele achtergronden tot de nationale groep behoren. Deze verkenning betreft mede het eerder genoemde specifieke aspect van deze dimensie: de meervoudige nationaliteit van immigranten en hun loyaliteit aan de natiestaat. De analyses in deze hoofdstukken laten zien dat respondenten het oneens zijn over criteria voor nationaal toebehoren. Nationaal toebehoren wordt dus sociaal geconstrueerd, en niet alleen bepaald door de juridische nationaliteit.

De respondenten blijken vier verschillende typen opvattingen over nationaal toebehoren te hebben: *civiel, territoriaal, etnisch en juridisch*. Ze hechten gemiddeld het meeste belang aan het civiele type. Dat wil zeggen dat zij het meeste belang hechten aan inclusieve criteria voor nationaal toebehoren, zoals het ‘zich

Nederlands voelen' en het hebben van kennis van de Nederlandse cultuur. Bijna net zoveel belang wordt gehecht aan het territoriale type, dat verwijst naar criteria zoals geboren zijn in, en langdurig wonen in Nederland, en aan het juridische type, dat verwijst naar het niet hebben van meervoudige nationaliteit. Respondenten die deze territoriale criteria en/of het criterium van de exclusieve nationaliteit belangrijk vinden, beschouwen deze als noodzakelijke voorwaarden voor het ontwikkelen van een gevoel van verbondenheid met en loyaliteit aan Nederland. Het minste belang wordt door de respondenten gehecht aan het etnische type van nationaal toebehoren, dat verwijst naar exclusieve criteria zoals het hebben van Nederlandse voorouders, een westerse naam of een christelijke achtergrond.

Het belang dat de respondenten hechten aan deze criteria voor nationaal toebehoren is gerelateerd aan hun politieke voorkeur, opleidingsniveau en de mate waarin ze het vooroordeel hebben dat immigranten een culturele en economische bedreiging vormen. Dit laatste vooroordeel is sterker bij respondenten die meer belang hechten aan exclusieve criteria voor nationaal toebehoren. Daarnaast blijkt de mate waarin respondenten de exclusieve criteria belangrijk vinden (zoals het hebben van Nederlandse voorouders en het niet hebben van meervoudige nationaliteit), negatief gerelateerd te zijn aan hun opleidingsniveau. Tenslotte hechten kiezers voor rechtse politieke partijen in het algemeen meer belang aan alle criteria voor nationaal toebehoren, of deze criteria nu inclusief of exclusief zijn. PVV- en SGP-stemmers hechten het meeste belang aan dergelijke criteria. Dit is wellicht niet verrassend, gezien het feit dat PVV- en SGP-parlementariërs in de afgelopen 10 jaar herhaaldelijk hebben gewezen op het belang van (exclusieve) criteria voor nationaal toebehoren.

Bijna de helft van de respondenten heeft bezwaar tegen een meervoudige nationaliteit, zo blijkt uit de analyse. Hoewel een aantal van deze respondenten, zoals hierboven vermeld, stelt dat het hebben van alleen de Nederlandse nationaliteit een belangrijke voorwaarde is voor de ontwikkeling van loyaliteit aan de natiestaat, vonden de meesten het moeilijk om de noodzaak van deze exclusiviteit te onderbouwen.

De analyse laat echter geen significante verschillen zien in verbondenheid met en loyaliteit aan Nederland tussen respondenten met meervoudige nationaliteit en respondenten met enkelvoudige nationaliteit. Evenzo zijn geen significante verschillen gevonden in de mate van verbondenheid met en loyaliteit aan de Nederlandse natiestaat tussen enerzijds autochtone Nederlanders en anderzijds westerse en niet-westerse immigranten en hun nakomelingen. Ook blijkt de nationale verbondenheid van immigranten, waaronder die met meervoudige nationaliteit, positief gerelateerd te zijn aan hun etnische en religieuze zelfidentificatie. Daarmee laten de resultaten van deze studie zien dat de nationale

verbondenheid en loyaliteit van immigranten niet wordt belemmerd of ondermijnd door hun etnische of religieuze identiteit, en ook niet door meervoudige nationaliteit.

Opvattingen in de Nederlandse samenleving over de tweede dimensie van multicultureel burgerschap – sociale gelijkheid – vormen het onderwerp van **hoofdstuk 5**. Meer in het bijzonder worden in dit hoofdstuk opvattingen verkend over beleid en regelgeving om zowel formele gelijkheid (gelijke behandeling) als gelijkheid van kansen te bereiken, voor burgers met verschillende etnische en culturele achtergronden die voornamelijk als arbeidsmigranten naar Nederland zijn gekomen.

Een grote meerderheid van de respondenten steunt zowel het beginsel van de gelijke behandeling van burgers met verschillende etnische en culturele achtergronden als een nationaal antidiscriminatiebeleid. Degenen die dit principe en dergelijk beleid niet steunen, hechten meer waarde aan de exclusieve (etnische) criteria voor nationaal behoren, zoals het hebben Nederlandse voorouders en een westerse naam, en hebben in sterkere mate het vooroordeel dat immigranten een culturele en economische bedreiging vormen. Dit vooroordeel is op zijn beurt negatief gerelateerd aan opleidingsniveau, en is het sterkst onder PVV- en SGP-stemmers, gevolgd door VVD-, SP- en CU-stemmers. Stemmers op PvdA-, D66-, GroenLinks- en CDA zijn het minst bevooroordeeld.

Tegelijkertijd is bijna de helft van de respondenten van mening dat maatregelen ter bestrijding van discriminatie moeten worden verbeterd. Zij voeren aan dat effectiever beleid noodzakelijk is, en noemen daarbij het instellen van quota en voorkeursbeleid. Zij stellen ook dat dergelijk beleid alleen effectief kan zijn als politici stoppen met het doen van polariserende uitspraken over immigranten. Een kleine minderheid onder de respondenten die bezwaar heeft tegen een antidiscriminatiebeleid, stelt dat het probleem van discriminatie wordt overdreven en dat het “de schuld van immigranten zelf is”, omdat, zoals een van de respondenten zei, “Zij anders willen zijn dan de Nederlanders”.

Ondanks de grote steun voor antidiscriminatiebeleid, is een meerderheid van de respondenten tegen voorkeursbeleid bij sollicitaties voor (genaturaliseerde) immigranten en hun nakomelingen. Bovendien is men niet van mening dat specifieke maatregelen nodig zijn om achterstand van minderheden op de arbeidsmarkt te verminderen, ook niet de respondenten die zich voorstander betoonden van integratiebeleid voor immigranten. Het is opvallend dat de oppositie tegen voorkeursbeleid slechts in geringe mate kan worden verklaard door het vooroordeel dat migranten een culturele en economische dreiging vormen, en door opvattingen over criteria voor nationaal toebehoren. Deze oppositie kan wel gedeeltelijk worden verklaard door een verkeerd begrip van voorkeursbeleid:

respondenten zeiden er tegen te zijn omdat het naar hun mening positieve discriminatie impliceert, terwijl dit laatste in Nederland niet is toegestaan. Toch kan in deze studie de bevinding dat de oppositie tegen voorkeursbeleid voor immigranten aanzienlijk groter is dan die tegen voorkeursbeleid voor vrouwen, niet worden verklaard.

In **hoofdstuk 6** worden publieke opvattingen over de derde dimensie van multicultureel burgerschap onderzocht: de erkenning van culturele eigenheid. Aangezien de huidige politieke debatten over deze kwestie voornamelijk de religieuze praktijken, normen en waarden van islamitische immigranten en hun nakomelingen betreffen, richt een belangrijk deel van de verkenning in dit hoofdstuk zich op aspecten van de scheiding tussen kerk en staat, en op de vermeende onverenigbaarheid van de Nederlandse normen en waarden met de normen en waarden van islamitische immigranten. Uit de analyse blijkt inderdaad dat de respondenten de 'culturele eigenheid van immigranten' in de eerste plaats associëren met islamitische religieuze manifestaties zoals moskeeën, islamitische scholen en de hoofddoek.

Het is opvallend dat de tolerantie voor dergelijke religieuze manifestaties en ook de waardering voor culturele diversiteit in het algemeen, veel lager is dan de steun voor het beginsel van gelijke behandeling. De oppositie tegen bepaalde aspecten van de formele erkenning van religieuze eigenheid is aanzienlijk: bijna de helft is tegen het recht van ambtenaren (inclusief leerkrachten) om een islamitische hoofddoek te dragen en een derde vindt dat nieuwe religieuze groepen niet het recht verleend moet worden om gebedshuizen te bouwen. Uit de analyse blijkt overigens dat deze respondenten geen bezwaar hebben tegen de formele erkenning van religieuze eigenheid als zodanig (met inbegrip van uitingen van alle religies), maar wel en specifiek tegen religieuze uitingen en manifestaties van moslims in Nederland.

De respondenten die tegen de formele erkenning van religieuze eigenheid zijn, beweren echter niet dat een dergelijke erkenning in strijd is met de neutraliteit van de staat, of dat het de loyaliteit van immigranten aan Nederland ondermijnt - argumenten die niettemin een prominente rol hebben gespeeld in het Nederlandse politieke debat sinds het jaar 2000.

De tolerantie van de respondenten voor religieuze manifestaties blijkt overigens positief gerelateerd te zijn aan hun opleidingsniveau, en negatief gerelateerd aan zowel het belang dat ze hechten aan relatief exclusieve criteria voor nationaal toebehoren (zoals het hebben van Nederlandse voorouders) als aan het vooroordeel dat immigranten een culturele en economische bedreiging vormen. Verder blijken PVV- en SGP-stemmers het minst tolerant, gevolgd door VVD- en SP-stemmers.

Het meest tolerant jegens religieuze eigenheid zijn kiezers voor linkse partijen – de PvdA, D66 en GroenLinks.

Zoals hierboven vermeld, wijzen de analyses in de hoofdstukken 5 en 6 er op dat publieke opvattingen over nationale behoren gerelateerd zijn aan opvattingen over sociale gelijkheid en de erkenning van de culturele eigenheid van immigranten. Tegelijkertijd wijst de algemene analyse in **hoofdstuk 7** uit dat deze drie dimensies van multicultureel burgerschap empirisch zijn te onderscheiden. Met andere woorden, de normatieve reactie van burgers op de culturele diversiteit in hun samenleving heeft drie verschillende aspecten. In de Nederlandse samenleving komt dit onder meer tot uitdrukking in het verschijnsel dat de brede steun voor zowel een inclusieve opvatting van nationaal toebehoren als het beginsel van gelijke behandeling (hierboven besproken), niet samengaat met een hoge mate van tolerantie voor religieuze manifestaties van alle groepen in de samenleving.